HOTĂRÂREA CURȚII (Marea Cameră)

23 februarie 2010 *

În cauza C-310/08,

având ca obiect o cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare formulată în temeiul articolului 234 CE de Court of Appeal (England & Wales) (Civil Division) (Regatul Unit), prin decizia din 21 aprilie 2008, primită de Curte la 11 iulie 2008, în procedura

London Borough of Harrow

împotriva

Nimco Hassan Ibrahim,

Secretary of State for the Home Department,

* Limba de procedură: engleza.

CURTEA (Marea Cameră),

compusă din domnul V. Skouris, președinte, domnii J. N. Cunha Rodrigues (raportor), K. Lenaerts, J.-C. Bonichot și doamna P. Lindh, președinți de cameră, domnii C. W. A. Timmermans, A. Rosas, K. Schiemann, P. Kūris, E. Juhász, L. Bay Larsen, T. von Danwitz și A. Arabadjiev, judecători,

avocat general: domnul J. Mazák,
grefier: domnul H. von Holstein, grefier adjunct,

având în vedere procedura scrisă și în urma ședinței din 2 septembrie 2009,

luând în considerare observațiile prezentate:

— pentru London Borough of Harrow, de domnul K. Rutledge, barrister;

— pentru doamna Ibrahim, de doamna N. Rogers, barrister, mandatată de doamna S. Morshead, solicitor;

— pentru guvernul Regatului Unit, de doamna V. Jackson, în calitate de agent, asistată de domnul C. Lewis, QC;

— pentru guvernul danez, de domnul R. Holdgaard, în calitate de agent;

— pentru Irlanda, de domnii D. O'Hagan și B. O'Moore, în calitate de agenți, asistați de domnul D. Conlan Smyth, barrister;

— pentru guvernul italian, de doamna I. Bruni, în calitate de agent, asistată de doamna W. Ferrante, avvocato dello Stato;

— pentru Comisia Comunităților Europene, de doamna D. Maidani și de domnul M. Wilderspin, în calitate de agenți;

— pentru Autoritatea AELS de Supraveghere, de domnul N. Fenger, precum și de doamnele F. Simonetti și I. Hauger, în calitate de agenți,

după ascultarea concluziilor avocatului general în ședința din 20 octombrie 2009,

pronunță prezenta

Hotărâre

1 Cererea de pronunțare a unei hotărâri preliminare privește interpretarea articolului 12 din Regulamentul (CEE) nr. 1612/68 al Consiliului din 15 octombrie 1968 privind libera circulație a lucrătorilor în cadrul Comunității (JO L 257, p. 2, Ediție specială, 05/vol. 1, p. 11), astfel cum a fost modificat prin Regulamentul (CEE) nr. 2434/92 al Consiliului din 27 iulie 1992 (JO L 245, p. 1, denumit în continuare „Regulamentul nr. 1612/68"), și a Directivei 2004/38/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 29 aprilie 2004 privind dreptul la liberă circulație și ședere pe teritoriul statelor membre pentru

cetățenii Uniunii și membrii familiilor acestora, de modificare a Regulamentului nr. 1612/68 și de abrogare a Directivelor 64/221/CEE, 68/360/CEE, 72/194/CEE, 73/148/CEE, 75/34/CEE, 75/35/CEE, 90/364/CEE, 90/365/CEE și 93/96/CEE (JO L 158, p. 77, și rectificări în JO 2004, L 229, p. 35, JO 2005, L 197, p. 34, precum și JO 2007, L 204, p. 28, Ediție specială, 05/vol. 7, p. 56).

2 Această cerere a fost formulată în cadrul unui litigiu între London Borough of Harrow (municipalitatea din Harrow, Londra), pe de o parte, și doamna Ibrahim și Secretary of State for the Home Department, pe de altă parte, în legătură cu respingerea cererii formulate de doamna Ibrahim în scopul de a beneficia de ajutorul pentru locuință.

Cadrul juridic

Reglementarea Uniunii

3 Al cincilea considerent al Regulamentului nr. 1612/68 are următorul cuprins:

„întrucât exercitarea nestingherită și demnă a dreptului la libera circulație necesită, conform unor standarde obiective, asigurarea unui tratament egal, în fapt și în drept, în ceea ce privește toate aspectele legate de desfășurarea în sine a unei activități salariate și de accesul la locuință, precum și înlăturarea obstacolelor în ceea ce privește mobilitatea lucrătorilor, în special în ceea ce privește dreptul lucrătorilor de a-și întregi familia și condițiile de integrare a familiei în țara gazdă”.

4 Articolul 10 din Regulamentul nr. 1612/68 prevedea:

„(1) Indiferent de cetățenie, următoarele persoane au dreptul să se stabilească împreună cu lucrătorii care sunt resortisanți ai unui stat membru și ocupă un loc de muncă pe teritoriul altui stat membru:

(a) soțul și descendenții sub vârsta de 21 ani sau care se află în întreținere;

(b) ascendenții lucrătorului și ai soțului și care se află în întreținerea lucrătorului.

(2) Statele membre favorizează admiterea oricărui membru de familie care nu beneficiază de dispozițiile alineatului (1), dacă acesta se află în întreținerea lucrătorului sau locuiește împreună cu acesta în țara de proveniență a lucrătorului.

(3) În aplicarea alineatelor (1) și (2), lucrătorul trebuie să dispună pentru familia sa de o locuință considerată normală pentru lucrătorii naționali din regiunea în care este încadrat în muncă, fără ca această dispoziție să poate da naștere la discriminare între lucrătorii naționali și lucrătorii provenind din alte state membre.”

5 Articolul 11 din Regulamentul nr. 1612/68 prevedea:

„În cazul în care un resortisant al unui stat membru desfășoară o activitate salariată sau nesalariată pe teritoriul altui stat membru, soțul și copiii sub vârsta de 21 de ani sau care

se află în întreținere au dreptul de acces la orice activitate salariată pe întreg teritoriul statului respectiv, chiar dacă aceștia nu au cetățenia unui stat membru."

6 Articolele 10 și 11 din Regulamentul nr. 1612/68 au fost abrogate începând cu 30 aprilie 2006 în temeiul articolului 38 alineatul (1) din Directiva 2004/38.

7 Articolul 12 primul paragraf din Regulamentul nr. 1612/68 prevede:

„Copiii resortisantului unui stat membru care este sau a fost încadrat în muncă pe teritoriul unui alt stat membru sunt admiși în sistemul de învățământ general, la cursurile de ucenici și de formare profesională în aceleași condiții ca și resortisanții statului respectiv, dacă aceștia domiciliază pe teritoriul acelui stat."

8 Considerentele (3) și (16) ale Directivei 2004/38 au următorul cuprins:

„(3) Cetățenia Uniunii ar trebui să constituie statutul fundamental al resortisanților din statele membre dacă aceștia își exercită dreptul la liberă circulație și ședere. Este așadar necesar să se codifice și să se revizuiască instrumentele comunitare existente care tratează în mod separat lucrătorii care desfășoară activități salariate, cei care desfășoară activități independente, precum și studenții și alte persoane inactive, în scopul simplificării și întăririi dreptului la liberă circulație și ședere pentru toți cetățenii Uniunii.

[…]

(16) Atât timp cât beneficiarii dreptului de ședere nu devin o sarcină excesivă pentru sistemul de asistență socială al statului membru gazdă, aceștia nu ar trebui să fie expulzați. Prin urmare, o măsură de expulzare nu poate constitui consecința automată a recurgerii la asistența socială. Statul membru gazdă ar trebui să verifice dacă, într-un asemenea caz, nu este vorba despre dificultăți temporare și să ia în considerare perioada de ședere, circumstanțele personale și cuantumul ajutoarelor acordate pentru a determina dacă beneficiarul constituie o sarcină excesivă pentru sistemul său de asistență socială și de a proceda, dacă este cazul, la expulzarea sa. Măsura de expulzare nu ar trebui în niciun caz să se adopte împotriva lucrătorilor care desfășoară activități salariate, a celor care desfășoară activități independente sau a persoanelor care caută de lucru, astfel cum sunt acestea definite de Curtea de Justiție, decât din motive ce țin de ordinea publică sau de siguranța publică."

9 Potrivit articolului 7 alineatele (1) și (2) din aceeași directivă:

„(1) Toți cetățenii Uniunii au dreptul de ședere pe teritoriul altui stat membru pentru o perioadă mai mare de trei luni în cazurile în care:

(a) sunt lucrători care desfășoară activități salariate sau activități independente în statul membru gazdă sau

(b) dispun de suficiente resurse pentru ei și pentru membrii familiilor lor, astfel încât să nu devină o sarcină pentru sistemul de asistență socială al statului membru gazdă în cursul șederii și dețin asigurări medicale complete în statul membru gazdă sau

(c) — sunt înscriși într-o instituție privată sau publică, acreditată sau finanțată de către statul membru gazdă pe baza legislației sau a practicilor sale administrative, cu scopul principal de a urma studii, inclusiv de formare profesională și

— dețin asigurări medicale complete în statul membru gazdă și asigură autoritatea națională competentă, printr-o declarație sau o altă procedură echivalentă la propria alegere, că posedă suficiente resurse pentru ei înșiși și pentru membrii de familie, astfel încât să nu devină o povară pentru sistemul de asistență socială al statului membru gazdă în timpul perioadei de ședere sau

(d) sunt membri de familie care însoțesc ori se alătură unui cetățean al Uniunii care îndeplinește el însuși condițiile menționate la litera (a), (b) sau (c).

(2) Dreptul de ședere prevăzut la alineatul (1) se extinde asupra membrilor de familie care nu au cetățenia unui stat membru, în cazul în care însoțesc ori se alătură cetățeanului Uniunii în statul membru gazdă, cu condiția ca cetățeanul Uniunii să îndeplinească condițiile menționate la alineatul (1) litera (a), (b) sau (c).”

10 Articolul 12 din Directiva 2004/38, intitulat „Păstrarea dreptului de ședere de către membrii de familie în eventualitatea decesului sau plecării cetățeanului Uniunii”, prevede la alineatul (3):

„Plecarea cetățeanului Uniunii din statul membru gazdă sau decesul acestuia nu atrage pierderea dreptului de ședere pentru copiii săi sau pentru părintele care are custodia

acestor copii, indiferent de cetățenie, atât timp cât aceștia își au reședința în statul membru gazdă și sunt înscriși într-o instituție de învățământ pentru a studia acolo, până la terminarea studiilor."

11 Articolul 24 din aceeași directivă, intitulat „Egalitatea de tratament", prevede la alineatul (1):

„Sub rezerva dispozițiilor speciale prevăzute expres de [T]ratat[ul CE] și de dreptul derivat, orice cetățean al Uniunii care, în temeiul prezentei directive, își are reședința pe teritoriul statului membru gazdă se bucură de egalitate de tratament în raport cu resortisanții statului membru respectiv în domeniul de aplicare al tratatului. Beneficiul acestui drept se extinde asupra membrilor de familie care nu au cetățenia unui stat membru și care au dreptul de ședere sau dreptul de ședere permanentă."

Reglementarea națională

12 Potrivit articolului 6 din Regulamentul din 2006 privind imigrația în Regatul Unit (Spațiul Economic European) [Immigration (European Economic Area) Regulations 2006], prin „persoană care îndeplinește condițiile" în vederea aplicării acestui regulament se înțelege un resortisant al unui stat din Spațiul Economic European care se află în Regatul Unit ca persoană aflată în căutarea unui loc de muncă, ca lucrător care desfășoară activități salariate, ca lucrător care desfășoară activități independente, ca persoană care este autonomă din punct de vedere economic sau ca student.

13 Conform articolului 19 alineatul (3) litera (a) din regulamentul menționat, o persoană poate fi expulzată din Regatul Unit dacă nu este sau nu mai este o persoană care îndeplinește condițiile în vederea aplicării acestui regulament.

14 Din Legea locuinței din 1996 (Housing Act 1996) și din Regulamentul din 2006 privind repartiția locuințelor și persoanele fără adăpost [Allocation of Housing and Homelessness (Eligibility) Regulations 2006] rezultă că o persoană nu are dreptul să solicite un ajutor pentru locuință decât dacă beneficiază în Regatul Unit de dreptul de ședere conferit de dreptul Uniunii.

Acțiunea principală și întrebările preliminare

15 Doamna Ibrahim este resortisant somalez și este căsătorită cu un cetățean danez, domnul Yusuf.

16 Domnul Yusuf a venit în Regatul Unit în toamna anului 2002 și a lucrat în acest stat în perioada cuprinsă între octombrie 2002 și mai 2003. Între lunile iunie 2003 și martie 2004, domnul Yusuf a solicitat să beneficieze de ajutoare pentru incapacitate de muncă. Atunci când, la finalul acestei perioade, a fost declarat apt de muncă, domnul Yusuf a părăsit Regatul Unit, unde a revenit în cursul lunii decembrie 2006.

17 Este cert că, între momentul încetării încadrării în muncă și cel al ieșirii din Regatul Unit, domnul Yusuf a încetat să fie o „persoană care îndeplinește condițiile" potrivit articolului 6 din Regulamentul din 2006 privind imigrația (Spațiul Economic European). La întoarcerea sa în Regatul Unit, domnul Yusuf nu a redobândit statutul de „persoană care îndeplinește condițiile" și care beneficiază de dreptul de ședere în temeiul dreptului Uniunii.

18 Doamna Ibrahim a sosit în Regatul Unit în luna februarie 2003, cu autorizarea serviciilor de imigrație, pentru a se alătura soțului său.

19 Cuplul are patru copii de cetățenie daneză, cu vârste cuprinse între 1 și 9 ani. Cei trei copii mai mari au sosit în Regatul Unit împreună cu mama lor, cel de al patrulea copil fiind născut în Regatul Unit. Doi dintre copii, cei mai mari, frecventează sistemul public de învățământ de la sosirea lor pe teritoriul acestui stat membru.

20 După plecarea soțului său din Regatul Unit în 2004, doamna Ibrahim s-a separat de acesta. Doamna Ibrahim nu a fost niciodată autonomă din punct de vedere economic. Aceasta nu lucrează și depinde în întregime de asistența socială pentru a-și acoperi cheltuielile curente și de cazare. Nu deține asigurări medicale complete și este afiliată la National Health Service (serviciul de stat pentru sănătate).

21 În luna ianuarie 2007, doamna Ibrahim a solicitat să beneficieze de ajutorul pentru locuință pentru ea și copiii săi. Prin decizia din 1 februarie 2007, această cerere a fost respinsă de funcționarul competent din cadrul London Borough of Harrow. Acesta a considerat că nici doamna Ibrahim, nici soțul său nu aveau reședința în Regatul Unit în temeiul dreptului Uniunii. La 29 martie 2007, această decizie de respingere a fost confirmată de funcționarul însărcinat cu soluționarea căilor de atac exercitate împotriva deciziilor de refuz privind ajutorul pentru locuință.

22 Doamna Ibrahim a atacat aceste decizii la Clerkenwell and Shoreditch County Court (Tribunalul de Primă Instanță din Clerkenwell and Shoreditch) care, prin decizia din 18 octombrie 2007, a admis acțiunea cu care fusese sesizat întrucât doamna Ibrahim, în calitate de mamă în îngrijirea căreia se află în fapt copiii, dispune de dreptul de ședere în Regatul Unit în temeiul articolului 12 din Regulamentul nr. 1612/68, din moment ce aceștia din urmă sunt școlarizați, iar soțul său este cetățean al Uniunii care a lucrat în acest stat membru.

23 London Borough of Harrow a atacat această hotărâre la instanța de trimitere.

24 În aceste condiții, Court of Appeal (England & Wales) (Civil Division) a hotărât să suspende judecarea cauzei și să adreseze Curții următoarele întrebări preliminare:

„În cazul în care:

— soția, resortisant al unui stat terț, și copiii săi, cetățeni ai Uniunii, au însoțit un cetățean al Uniunii care s-a stabilit în Regatul Unit,

— cetățeanul Uniunii se afla în Regatul Unit în calitate de lucrător,

— ulterior, cetățeanul Uniunii și-a încetat activitatea salariată și apoi a plecat din Regatul Unit,

— cetățeanul Uniunii, soția sa, resortisant al unui stat terț, și copiii nu sunt independenți din punct de vedere economic și depind de asistența socială din Regatul Unit,

— copiii au început studiile primare în Regatul Unit la scurt timp după sosirea lor, atunci când cetățeanul Uniunii era lucrător:

1) soția și copiii beneficiază de dreptul de ședere în Regatul Unit numai dacă îndeplinesc condițiile prevăzute de Directiva 2004/38 […]?

sau

2) a) aceștia beneficiază de un drept de ședere întemeiat pe articolul 12 din Regulamentul […] nr. 1612/68, astfel cum a fost interpretat de Curte, fără a fi necesară îndeplinirea condițiilor prevăzute de Directiva 2004/38 […], și

b) în ipoteza menționată, aceștia trebuie să dispună de suficiente resurse, astfel încât să nu devină o sarcină pentru sistemul de asistență socială al statului membru gazdă în cursul perioadei de ședere planificate, precum și de asigurări de sănătate complete în acest stat membru?

3) În cazul unui răspuns afirmativ la prima întrebare, soluția este diferită în circumstanțe precum cele din speță în care copiii au început studiile primare, iar lucrătorul, cetățean al Uniunii, a încetat să lucreze înainte de data la care Directiva 2004/38 […] trebuia pusă în aplicare în statele membre?”

Cu privire la întrebările preliminare

Cu privire la prima și la a doua întrebare

25 Prin intermediul primelor două întrebări, care trebuie analizate împreună, instanța de trimitere solicită, în esență, să se stabilească dacă în circumstanțe precum cele din acțiunea principală, copiii și părintele în îngrijirea căruia se află în fapt aceștia se pot prevala de un drept de ședere în statul membru gazdă numai în temeiul articolului 12 din Regulamentul nr. 1612/68, fără a fi obligați să îndeplinească condițiile definite în Directiva 2004/38, sau dacă le poate fi recunoscut un drept de ședere numai dacă îndeplinesc respectivele condiții. În cazul în care dreptul de ședere ar decurge numai din articolul 12 din Regulamentul nr. 1612/68, instanța de trimitere solicită de asemenea să se stabilească dacă copiii și părintele în îngrijirea căruia se află în fapt

aceştia trebuie să dispună de suficiente resurse, precum şi de asigurări de sănătate complete în statul membru gazdă.

26 Conform articolului 12 din Regulamentul nr. 1612/68, copiii resortisantului unui stat membru care este sau a fost încadrat în muncă pe teritoriul unui alt stat membru sunt admişi în sistemul de învăţământ general, la cursurile de ucenici şi de formare profesională în aceleaşi condiţii ca şi resortisanţii statului respectiv, dacă aceştia domiciliază pe teritoriul acelui stat.

27 Articolul 10 din Regulamentul nr. 1612/68 prevedea dreptul soţului şi al descendenţilor unui lucrător, resortisant al unui stat membru, care ocupă un loc de muncă pe teritoriul altui stat membru să se stabilească împreună cu el în acest din urmă stat.

28 Din articolul 7 alineatul (1) literele (b) şi (d) şi alineatul (2) din Directiva 2004/38 rezultă că, indiferent de cetăţenie, membrii de familie ai unui cetăţean al Uniunii care îşi exercită dreptul de şedere pe teritoriul unui alt stat membru fără a desfăşura o activitate salariată sau independentă au dreptul să însoţească sau să se alăture acestui cetăţean atât timp cât acesta din urmă dispune, pentru el şi pentru membrii familiei sale, de suficiente resurse şi deţine asigurări medicale complete în statul membru gazdă.

29 Curtea s-a pronunţat deja în sensul că toţi copiii unui cetăţean al Uniunii care s-au stabilit într-un stat membru atunci când părintele lor îşi exercita dreptul de şedere în calitate de lucrător migrant în acest stat membru au dreptul să rămână în acest stat pentru a urma cursurile în sistemul de învăţământ general, conform articolului 12 din Regulamentul nr. 1612/68. Împrejurările că părinţii acestor copii au divorţat între timp, că numai unul dintre părinţi este cetăţean al Uniunii şi că acest părinte nu mai este

lucrător migrant în statul membru gazdă nu au niciun efect în această privință (a se vedea în acest sens Hotărârea din 17 septembrie 2002, Baumbast și R, C-413/99, Rec., p. I-7091, punctul 63).

30 Curtea s-a pronunțat de asemenea în sensul că, în cazul în care copiii se bucură, în temeiul articolului 12 din Regulamentul nr. 1612/68, de dreptul de a continua studiile în statul membru gazdă, în timp ce părinții care asigură în fapt îngrijirea lor riscă să își piardă dreptul de ședere, refuzul de a acorda acestor părinți posibilitatea de a locui în statul membru gazdă pe durata școlarizării copiilor lor ar putea fi de natură să îi priveze pe acești copii de un drept care le-a fost recunoscut de legiuitorul Uniunii (a se vedea în acest sens Hotărârea Baumbast și R, citată anterior, punctul 71).

31 După ce a mai amintit, la punctul 72 din Hotărârea Baumbast și R, că Regulamentul nr. 1612/68 trebuie interpretat în lumina exigenței privind respectarea vieții de familie prevăzută la articolul 8 din Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, semnată la Roma la 4 noiembrie 1950, Curtea a concluzionat, la punctul 73 din aceeași hotărâre, că dreptul pe care articolul 12 din acest regulament îl recunoaște copilului unui lucrător migrant de a continua școala, în cele mai bune condiții, în statul membru gazdă presupune în mod obligatoriu ca respectivul copil să aibă dreptul de a fi însoțit de persoana care asigură în fapt îngrijirea sa și, prin urmare, ca această persoană să fie în măsură să locuiască împreună cu el în statul membru respectiv pe durata studiilor.

32 Instanța de trimitere urmărește să afle dacă Hotărârea Baumbast și R, citată anterior, se întemeiază pe aplicarea coroborată a articolelor 10 și 12 din Regulamentul nr. 1612/68 sau doar a articolului 12. Mai precis, această instanță solicită să se stabilească dacă dreptul de ședere al copiilor unui resortisant al unui stat membru care lucrează sau a

lucrat în statul membru gazdă, precum și dreptul părintelui în îngrijirea căruia se află în fapt aceștia din urmă rezultă în mod implicit din conținutul articolului 12 menționat.

33 În primul rând, de dreptul copiilor lucrătorilor migranți la egalitate de tratament privind accesul la instrucție, în temeiul articolului 12 din Regulamentul nr. 1612/68, nu beneficiază decât copiii care „au reședința" pe teritoriul statului membru în care unul dintre părinți este sau a fost încadrat în muncă.

34 Accesul la sistemul de învățământ depinde astfel de stabilirea prealabilă a copilului pe teritoriul statului membru gazdă.

35 Articolul 12 din Regulamentul nr. 1612/68, astfel cum a fost interpretat de Curte în Hotărârea Baumbast și R, citată anterior, permite recunoașterea în favoarea copilului, în legătură cu dreptul său de acces la instrucție, a unui drept de ședere autonom. În particular, exercitarea dreptului de acces la instrucție nu era condiționată de păstrarea de către acel copil, pe toată durata studiilor, a unui drept de ședere specific potrivit articolului 10 alineatul (1) litera (a) din același regulament, atunci când această dispoziție mai era în vigoare.

36 La punctele 21-24 din Hotărârea din 4 mai 1995, Gaal (C-7/94, Rec., p. I-1031), Curtea a respins în mod expres argumentația guvernului german care invoca existența unei legături strânse între articolele 10 și 11 din Regulamentul nr. 1612/68, pe de o parte, și articolul 12 din același regulament, pe de altă parte, astfel încât această din urmă dispoziție nu ar acorda dreptul la egalitate de tratament privind accesul la instrucție în statul membru gazdă decât copiilor care îndeplinesc condițiile prevăzute la articolele 10

și 11. La punctul 23 din aceeași Hotărâre Gaal, Curtea a menționat în mod explicit că articolul 12 din Regulamentul nr. 1612/68 nu cuprinde nicio referire la articolele 10 și 11 menționate.

37 Astfel, condiționarea exercitării dreptului de acces la instrucție de existența unui drept de ședere distinct al copilului apreciat în lumina altor dispoziții din același regulament ar fi contrară contextului în care se înscrie articolul 12 din Regulamentul nr. 1612/68, precum și scopurilor urmărite de acest articol (a se vedea în acest sens Hotărârea Gaal, citată anterior, punctul 25).

38 Rezultă că, odată ce copilul a dobândit dreptul de acces la instrucție în temeiul articolului 12 din regulamentul menționat ca urmare a stabilirii în statul membru gazdă, acesta își păstrează dreptul de ședere ce nu mai poate fi repus în discuție din cauza nerespectării condițiilor prevăzute la articolul 10 din același regulament.

39 În al doilea rând, astfel cum rezultă din chiar modul de redactare a articolului 12 din Regulamentul nr. 1612/68, dreptul la egalitate de tratament în ceea ce privește accesul la instrucție nu este limitat la copiii lucrătorilor migranți. Acesta este aplicabil și copiilor foștilor lucrători migranți.

40 În plus, dreptul de care beneficiază copiii în temeiul articolului 12 din Regulamentul nr. 1612/68 nu este subordonat dreptului de ședere al părinților lor în statul membru gazdă. Potrivit unei jurisprudențe constante, acest articol 12 impune doar ca respectivul copil să fi locuit împreună cu părinții săi sau cu unul dintre aceștia într-un stat membru pe perioada în care cel puțin unul dintre părinți locuia în acest stat în calitate de lucrător (Hotărârea din 21 iunie 1988, Brown, 197/86, Rec., p. 3205, punctul 30, și Hotărârea Gaal, citată anterior, punctul 27).

41 Recunoaşterea dreptului copiilor foştilor lucrători migranţi de a-şi putea continua studiile în statul membru gazdă, deşi părinţii lor nu mai au reşedinţa în acest stat, echivalează cu recunoaşterea unui drept de şedere al acestora independent de cel atribuit părinţilor lor, un astfel de drept avându-şi temeiul în articolul 12 sus-menţionat.

42 Astfel, aplicarea articolului 12 din Regulamentul nr. 1612/68 trebuie să fie realizată în mod autonom faţă de dispoziţiile dreptului Uniunii care reglementează condiţiile de exercitare a dreptului de şedere în alt stat membru. O astfel de autonomie a articolului 12 în raport cu articolul 10 din acelaşi regulament a constituit temeiul jurisprudenţei Curţii amintite la punctele 29-31 din prezenta hotărâre şi trebuie să subziste în relaţie cu dispoziţiile Directivei 2004/38.

43 O soluţie contrară ar fi de natură să compromită obiectivul integrării familiei lucrătorului migrant în societatea din statul membru gazdă, astfel cum prevede al cincilea considerent al Regulamentului nr. 1612/68. Potrivit unei jurisprudenţe constante, pentru ca o astfel de integrare să poată reuşi, copilul unui lucrător, resortisant al unui stat membru, trebuie să aibă în mod necesar posibilitatea de a merge la şcoală şi de a face studii în statul membru gazdă şi, după caz, de a le finaliza cu succes (a se vedea în acest sens Hotărârea din 15 martie 1989, Echternach şi Moritz, 389/87 şi 390/87, Rec., p. 723, punctul 21, precum şi Hotărârea Baumbast şi R, citată anterior, punctul 69).

44 London Borough of Harrow, guvernul Regatului Unit şi guvernul danez, precum şi Irlanda susţin că Directiva 2004/38 constituie, de la intrarea sa în vigoare, temeiul unic al condiţiilor care reglementează exercitarea dreptului de şedere în statele membre pentru cetăţenii Uniunii şi pentru membrii lor de familie şi că, prin urmare, din articolul 12 din Regulamentul nr. 1612/68 nu poate rezulta pe viitor vreun drept de şedere.

45 În această privinţă, nu există niciun motiv să se aprecieze că, prin adoptarea Directivei 2004/38, legiuitorul Uniunii a înţeles să modifice domeniul de aplicare al articolului 12, astfel cum era interpretat de Curte, pentru a-i limita ulterior conţinutul normativ la un simplu drept de acces la instrucţie.

46 În același sens, trebuie arătat că, spre deosebire de ceea ce s-a întâmplat în cazul articolelor 10 și 11 din Regulamentul nr. 1612/68, Directiva 2004/38 nu a abrogat articolul 12 din acest regulament. O astfel de alegere din partea legiuitorului Uniunii nu face decât să demonstreze intenția acestuia de a nu introduce restricții în ceea ce privește domeniul de aplicare al acestui articol, astfel cum a fost interpretat de Curte.

47 Interpretarea adoptată la punctul precedent este susținută de faptul că din lucrările pregătitoare ale Directivei 2004/38 rezultă că aceasta a fost concepută astfel încât să fie armonizată cu Hotărârea Baumbast și R, citată anterior [COM(2003) 199 final, p. 7].

48 Dacă articolul 12 din Regulamentul nr. 1612/68 s-ar fi limitat doar să confere dreptul la egalitate de tratament în ceea ce privește accesul la instrucție, fără să prevadă totuși vreun drept de ședere în favoarea copiilor lucrătorilor migranți, acesta ar fi devenit superfluu din momentul intrării în vigoare a Directivei 2004/38. Astfel, articolul 24 alineatul (1) din directivă prevede că orice cetățean al Uniunii care are reședința pe teritoriul statului membru gazdă se bucură de egalitate de tratament în raport cu resortisanții statului membru respectiv în domeniul de aplicare al tratatului, iar aceasta în condițiile în care este neîndoielnic că accesul la instrucție intră în domeniul de aplicare al dreptului Uniunii (a se vedea în special Hotărârea din 13 februarie 1985, Gravier, 293/83, Rec., p. 593, punctul 19).

49 De altfel, potrivit considerentului (3), Directiva 2004/38 are ca obiect în special simplificarea și întărirea dreptului la liberă circulație și ședere pentru toți cetățenii Uniunii (a se vedea în acest sens Hotărârea din 25 iulie 2008, Metock și alții, C-127/08, Rep., p. I-6241, punctul 59). Or, efectul aplicării articolului 12 din Regulamentul nr. 1612/68, precum și a articolului 7 alineatul (1) literele (b) și (d) și alineatul (2) din Directiva 2004/38 în cazul copiilor lucrătorilor migranți ar fi acela că dreptul de ședere al acestor copii în statul membru gazdă în vederea începerii sau a continuării studiilor în acest stat ar fi supus unor condiții mai stricte decât cele care le-ar fi fost aplicabile anterior intrării în vigoare a Directivei 2004/38.

50 Rezultă că toți copiii unui resortisant al unui stat membru care lucrează sau a lucrat în statul membru gazdă, precum și părintele în îngrijirea căruia se află în fapt aceștia se pot prevala, în acest din urmă stat, de un drept de ședere numai în temeiul articolului 12 din Regulamentul nr. 1612/68, fără a fi necesar să îndeplinească condițiile definite în Directiva 2004/38.

51 Rămâne să se stabilească dacă exercitarea acestui drept de ședere este subordonată condiției ca persoanele interesate să dispună de suficiente resurse și să dețină asigurări medicale complete în statul membru gazdă.

52 Este important de precizat de la început că o astfel de condiție nu figurează la articolul 12 din Regulamentul nr. 1612/68 și că, astfel cum s-a pronunțat deja Curtea, acest articol nu poate fi interpretat în mod restrictiv și, în orice caz, nici să fie lipsit de efectul său util (Hotărârea Baumbast și R, citată anterior, punctul 74).

53 Nici din jurisprudența Curții nu rezultă cerințele referitoare la autonomia din punct de vedere economic a membrilor de familie ai unui lucrător, resortisant al unui stat membru, și la protecția acestora în caz de boală în statul membru gazdă.

54 Curtea, solicitată să se pronunțe cu privire la problema dacă acei copii care au locuit în statul membru unde tatăl, resortisant al unui alt stat membru, exercitase o activitate salariată înainte de reîntoarcerea în statul de origine aveau dreptul, în temeiul articolului 12 din Regulamentul nr. 1612/68, la ajutoare din partea statului pentru acoperirea cheltuielilor privind educația, întreținerea lor și a persoanelor aflate în întreținerea lor, precum și a costurilor pentru asigurarea medicală, a statuat, fără a se pronunța cu privire la situația economică a studenților în discuție, că statutul de copil al unui lucrător, resortisant al unui stat membru, în sensul Regulamentului nr. 1612/68, determină în mod special recunoașterea, în dreptul Uniunii, a necesității de a beneficia

de ajutoare pentru studii din partea statului în vederea integrării acestor copii în viața socială a statului membru gazdă, această cerință impunându-se cu atât mai mult în cazurile în care beneficiarii dispozițiilor acestui regulament sunt studenți care au ajuns în acest stat chiar înainte de vârsta de școlarizare (Hotărârea Echternach și Moritz, citată anterior, punctul 35).

55 În Hotărârea Baumbast și R, citată anterior, domnul Baumbast, tatăl copiilor al căror drept de ședere în statul membru gazdă, în temeiul articolului 12 din Regulamentul nr. 1612/68, era în discuție, dispunea de resurse care îi permiteau atât lui, cât și familiei sale să nu depindă de asistența socială. Cu toate acestea, răspunsurile la întrebările preliminare referitoare la dreptul de ședere al copiilor și al mamei în îngrijirea căreia se află aceștia nu s-au întemeiat pe autonomia din punct de vedere economic a acestora, ci pe faptul că obiectivul Regulamentului nr. 1612/68, respectiv libera circulație a lucrătorilor, impune crearea unor condiții optime de integrare a familiei lucrătorului în statul membru gazdă și că a le refuza părinților care asigură îngrijirea copiilor posibilitatea de a locui în statul membru gazdă pe durata școlarizării acestora ar putea fi de natură să îi priveze de un drept care le este recunoscut de legiuitorul Uniunii (Hotărârea Baumbast și R, citată anterior, punctele 50 și 71).

56 Nici Directiva 2004/38 nu subordonează, în anumite situații, dreptul de ședere în statul membru gazdă al copiilor care își continuă studiile și al părintelui în îngrijirea căruia se află în fapt copiii condiției ca aceștia să dispună de suficiente resurse și să dețină asigurări medicale complete.

57 Interpretarea potrivit căreia dreptul de ședere în statul membru gazdă al copiilor care își continuă studiile în acest stat și al părintelui în îngrijirea căruia se află în fapt aceștia nu este subordonat condiției de a dispune de suficiente resurse și de asigurări medicale complete este susținută de articolul 12 alineatul (3) din Directiva 2004/38 care prevede că plecarea cetățeanului Uniunii din statul membru gazdă sau decesul acestuia nu atrage pierderea dreptului de ședere pentru copiii săi sau pentru părintele în îngrijirea căruia se află în fapt copiii, indiferent de cetățenie, atât timp cât aceștia au reședința în

statul membru gazdă și sunt înscriși într-o instituție de învățământ pentru a studia în cadrul acesteia, până la terminarea studiilor.

58 Această dispoziție, deși nu este aplicabilă în acțiunea principală, ilustrează importanța deosebită pe care Directiva 2004/38 o conferă situației copiilor care își continuă studiile în statul membru gazdă și situației părinților în îngrijirea cărora se află aceștia.

59 Având în vedere considerațiile de mai sus, trebuie să se răspundă la primele două întrebări că, în împrejurări precum cele din acțiunea principală, copiii unui resortisant al unui stat membru care lucrează sau a lucrat în statul membru gazdă și părintele în îngrijirea căruia se află în fapt aceștia se pot prevala în acest din urmă stat de un drept de ședere numai în temeiul articolului 12 din Regulamentul nr. 1612/68, fără ca un astfel de drept să fie supus condiției ca aceștia să dispună de suficiente resurse și să dețină asigurări medicale complete în acest stat.

Cu privire la a treia întrebare

60 Având în vedere răspunsul la primele două întrebări, nu este necesar să se răspundă la a treia întrebare.

Cu privire la cheltuielile de judecată

61 Întrucât, în privința părților din acțiunea principală, procedura are caracterul unui incident survenit la instanța de trimitere, este de competența acesteia să se pronunțe cu privire la cheltuielile de judecată. Cheltuielile efectuate pentru a prezenta observații Curții, altele decât cele ale părților menționate, nu pot face obiectul unei rambursări.

Pentru aceste motive, Curtea (Marea Cameră) declară:

În împrejurări precum cele din acțiunea principală, copiii unui resortisant al unui stat membru care lucrează sau a lucrat în statul membru gazdă și părintele în îngrijirea căruia se află în fapt aceștia se pot prevala în acest din urmă stat de un drept de ședere numai în temeiul articolului 12 din Regulamentul (CEE) nr. 1612/68 al Consiliului din 15 octombrie 1968 privind libera circulație a lucrătorilor în cadrul Comunității, astfel cum a fost modificat prin Regulamentul (CEE) nr. 2434/92 al Consiliului din 27 iulie 1992, fără ca un astfel de drept să fie supus condiției ca aceștia să dispună de suficiente resurse și să dețină asigurări medicale complete în acest stat.

Semnături